

## Régészeti feltárás a Dísz tértől a Donáti utcáig tartó távhővezeték nyomvonalán

(Budapest, I. ker., Színház utca – Donáti utca, Hrsz.:1258, 1081, 6461, 6515, 14339/3, 14354, 14168, 1299, 1081, 2460, 14356, 14357)

2011. augusztus 1. és szeptember 21. között a Budapest I. kerület, Színház utca – Dísz tér – Király lépcső – Csónak utca – Donáti utca vonalon távhővezeték fektetése előtt megelőző feltárást végeztünk. Az átlag 1-1,20 méter széles árok mélysége a terepviszonyok és az előkerült egyéb közművezetékek függvényében 1,10-1,80 méter között változott.

A távhővezeték indításánál, a Színház utca északi, Dísz térre kivezető szakaszán a közműárok mélyítése során erős újkori és modern bolygatást tapasztaltunk. Eredeti réteg, objektum csak kevés helyen és csak részlegesen maradt meg. Ezen a szakaszon a korábbi már ismert bronzkori telep két gödrének részlete (HANNY-REMÉNYI 2003), a középkori település (FELD-GYURICZA-HANNY-PÖLÖS-VÉGH 1992, 242-244) egy 14. századi kerámiával keltezett gödrének kisebb szelete, a valószínűleg a Szent János kapu felé vezető középkori út csak a metszetsfalban érzékelhető rétege, továbbá újkori falmaradványok és néhány kisebb szakaszon az őshumusz maradt meg.

A középkorban a mai Dísz tér keleti oldala sűrűn beépített volt, középen a piactérrel (Szent György piac). A mai Színház utca torkolatánál állt a Szent János kapu. A tervezésbe bevont területen régészeti

## Archaeological excavation along the path of the remote heating pipe between Dísz Square and Donáti Street

(Budapest I, Színház Street – Donáti Street, Lrn.: 1258, 1081, 6461, 6515, 14339/3, 14354, 14168, 1299, 1081, 2460, 14356, 14357)

Preventive excavation preceding the laying of a remote heating pipe was conducted along Színház Street – Dísz Square – Király Stairs – Csónak Street – Donáti Street, Budapest I, between 1 August and 21 September, 2011. The depth of the 1-1.20 m wide trench varied between 1.10 and 1.80 m depending on the surface and the occurrence of other public utilities.

As the public utility trench was being deepened at the beginning of the remote heating pipe, in the northern section of Színház Street leading to Dísz Square, traces of intensive modern disturbance became visible. Original layers or features survived only here and there and in fragmentary form. In this section, details of two pits belonging to a previously known bronze age settlement (HANNY-REMÉNYI 2003) have survived as well as part of a pit dated by 14th-century pottery from the medieval settlement (FELD-GYURICZA-HANNY-PÖLÖS-VÉGH 1992, 242-244), a layer from the medieval road that ran towards the Saint John's Gate – probably observable only in the section wall – modern wall remains, and the ancient humus at some smaller sections.

In the Middle Ages, the eastern side of present day Dísz Square was densely built-up, with the market square at its



1. kép: Újkori utcakövezés a Dísz téren

Fig. 1: Modern street pavement at Dísz Square

feltárás nem volt. 2009-2010 folyamán ennek környezetében közművek cseréjéhez, illetve a Dísz tér 1. kapurekonstrukciójához kapcsolódóan folytattunk kisebb régészeti megfigyeléseket. A munkák régészeti rétegeket nem érintettek. 2011. augusztus 1. és 16. között a teret keletnyugati irányban félig átszelő, mintegy 70 méter hosszú távhővezeték árkában dolgoztunk, több szakaszban. A Dísz tér 1. előtti járdaszakaszon (1. kép), az árok keleti sarkában feltehetően újkori utcakövezést (SIKLÓSSY 1931, 365, 390, 397), nyugatabbra a töröktől való visszafoglalás, illetve az ez utáni tereprendezés során keletkezett pincebetöltést találtunk (2. kép), benne sok vastárggyal (összeolvadt szögek, emelő, lakat, olló). Az árok nyugati szakaszán újkori csatornaárok és a modern közművek bolygatásai jelentkeztek. A tér közepén egy, már az altalajba mélyedő objektumot, feltehetően pincét észleltünk, amelyet nem lehetett teljesen feltárni (VÉGH 2006, 156–159). Betöltése a kiásás határáig visszafoglalás kori törmelék volt, északabbra a márgás altalajig modern bolygatás, illetve egy kisebb szakaszon a természetes őstalaj mutatkozott.

center (Saint George Market). Saint John's Gate was situated at the juncture of today's Színház Street. There had been no archaeological research carried out in the area connected to the planning. In 2009-2010, small-scale archaeological observations took place in the vicinity related to the replacement of public utilities and the reconstruction of the gate of 1 Dísz Square. These works did not affect any archaeological layers. Between 1 and 16 August 2011, in more workphases, we conducted work in the 70 m long trench of the remote heating pipe that partly runs across the square in an east-west direction.

Under the sidewalk in front of 1 Dísz Square, in the eastern corner of the trench, remains of a modern road pavement were uncovered (Fig. 1) (SIKLÓSSY 1931, 365, 390, 397) and west of that, the fill of a cellar that took shape after the reconquest of Buda from the Ottomans during the levelling work that followed (Fig. 2). The fill contained a significant number of iron objects (melted nails, a lever, a lock, scissors). In the western part of the trench, disturbances caused by the trench for a

A Hunyadi János úton a járda alatt húzódnó szakasz teljes hosszában és mélységében közművekkel bolygatott volt, így a Szent János kapu ide lokalizálható falait nem sikerült biztosan azonosítani (VÉGH 2006, 57). A kaputorony feltételezett helyén erősen visszabontott, roncsolt kőfal maradványa került elő (3. kép), de sem korát, sem funkcióját nem lehetett megállapítani. Ettől északra újkori falak, téglacsatorna és akna maradványai kerültek elő.

A Hunyadi János úttól a Király lépcső felé vezető szakaszon erős újkori feltöltés alatt egy észak-déli irányú újkori falszakasz, valamint az 1997-ben és 2001-ben a Csónak utca 1–3. számú telkek feltárása során már megismert, a Víziváros felől a Vízi kapu felé vezető két kövezett, török kori út újabb részlete került elő (TÓTH 2003, 101.; MAGYAR 2002, 70). Az itt csak kis alapterületen előkerült utak közül a korábbi kisebb kövekből rakott, gyengébb minőségű, míg a későbbi jobb minőségű, nagyobb kövekből, szépen rakott felületű volt (4. kép).

A Király lépcső déli oldalán végigfutó árok teljes hosszán csak újkori feltöltést

modern drain and public utilities were revealed. In the middle of the square, a feature cut into the subsoil, probably a cellar was visible which it was not possible to unearth completely (VÉGH 2006, 156–159). The fill, down to the level of the excavated part, comprised debris from the period of the reconquest of Buda. Northwards, we found modern disturbances down to the level of marly subsoil and, in a small area, the natural ancient soil.

The section under the sidewalk of Hunyadi János Street was disturbed by public utilities along its entire length and depth. Thus, we were not able to positively identify the walls of the Saint John's Gate located here (VÉGH 2006, 57). At the supposed location of the gate tower, remains of a badly destroyed wrecked, damaged wall were uncovered (Fig. 3), neither the dating nor the function of which was possible to define. North from there, remains of modern walls, a brick channel and of a pit were found.

In the section extending from Hunyadi János Road to the Király Stairs, under a massive layer of modern fill, a part of

2. kép: A Dísz tér 1. számú telken egykor állt épület egyik pincéjének betöltése  
Fig. 2: Fill of a cellar of a former building at 1 Dísz Square





3. kép: A középkori Szt. János kapu toronyfalának alapozása modern roncsolásokkal  
 Fig. 3: Basement of the tower wall of the Medieval Szt. János gate with modern disturbances

tartalmazott, régészeti jelenség nem került elő. Az Ybl villa felé észak-déli irányban befutó, járda alatti részén nyugat-keleti irányú, 120 centiméter széles, boltozatos tetejű, újkori téglacsatorna húzódott.

A Csónak utca déli szakaszán, az Ybl villa mellett húzódó részen a villa építésével egykorú, modern visszatöltést tapasztaltunk csak. A feltöltés alatt újkori téglakna, kőcsatorna, valamint egy észak-déli irányú téglakő vegyes falazású újkori fal roncsolt maradványa került elő. A villától északra, az újkori házak indulásáig a szikla eredetileg igen magasan jelentkezett, ezt egy beton támfal építése során megbolygatták és a közmű fektetési szintjénél mélyebbre kiásták. Ezen a szakaszon szintén csak modern visszatöltést találtunk.

a modern wall running north-south was found as well as a further detail from the two paved Ottoman roads leading from the Víziváros area to the Vízi Gate, already known from the 1997 and 2001 excavations on the plots of 1 and 3 Csónak Street (TÓTH 2003, 101.; MAGYAR 2002, 70). Only a small surface from the two roads was uncovered here. The earlier road was of poorer quality, composed of small stones, while the later one was of better quality, with a surface carefully put together from larger stones (Fig. 4).

The trench running all along the southern side of the Király Stairs contained only modern fill along its entire length and no archaeological phenomenon was identified. A 120 cm wide, vaulted modern brick channel runs west to east in the section under the sidewalk leading north-south to the Ybl Villa.

In the southern section of Csónak Street, in the part extending along near the Ybl Villa, there was only modern fill contemporary with the construction of the villa. Beneath the fill, a modern brick shaft, a stone channel, and the damaged remains of a modern wall with mixed stone and brick masonry, running north-south were uncovered. In the area over the villa that extended as far as the modern houses, the rock surface originally appeared fairly high, but it was disturbed during the construction of a concrete retaining wall, and deepened below the level where the public utilities were laid. Only modern fill was found in this section as well.

Under the broken up road surface in front of houses 5 to 11 Csónak Street, four earlier road surfaces could be unearthed. All four layers proved to have been created in the modern era (18th and 19th centuries). The pavement was composed

A Csónak utca 5–11. számú házak előtt felbontott úttest alatt négy korábbi útréteget sikerült feltárni. Mind a négy útréteg az újkorban (18–19. század) készítettnek bizonyult. A kövezések kisebbre és nagyobbra tört kőből és téglából álltak, továbbá két réteg vékony, habarcsos alábélelést kapott. A legalsó rétegében nagyon kevés török kori kerámiát és döntő többségében 18. századi leleteket találtunk. Az útrétegek alatt 13. századi szemétdödröt, 14. századi sekély pincét, török kori tüzelődödröt és gabonátároló vermet (elszenesedett magokkal) találtunk. Hasonló objektumok kerültek elő különböző vízivárosi feltárásokon (BENDA 2006, 190.; BENDA 2012). A mai utca kanyarodásánál egy 15. századi útréteg került elő (5. kép). A középkori *castrum* és *suburbium* útjaival megegyezően, törtkőből és nagy kavicsokból rakott felszínén sok amorf vasdarab feküdt (BERTALANNÉ – GYÜRKY 1964, 345–364; BENDA 2004, 177.; BENDA 2006, 190). Az újkori út lényegében a mai Csónak utca vonalában húzódott, míg a középkori (és török korban is használt) elődje tőle valamivel nyugatabbra, való-

of stone and brick broken into pieces of varying size, with two thin layers of mortar bedding. The lowermost layer contained a very small amount of Ottoman pottery and mostly 18th-century finds. Below the road layers, a 13th-century waste pit, a shallow 14th-century cellar, an Ottoman fire pit, and a grain storage pit (containing charred seeds) were found. Similar features were observed at various excavations conducted in the Viziváros (BENDA 2006, 190.; BENDA 2012), and at the bend in the present street, a 15th-century road layer was uncovered (Fig. 5). Many amorphous pieces of iron lay scattered on its surface composed of crushed stone and large pebbles, similarly the roads in the medieval *castrum* and *suburbium* (BERTALANNÉ – GYÜRKY 1964, 345–364; BENDA 2004, 177.; BENDA 2006, 190). The early modern road ran approximately along the path of present day Csónak Street, while its medieval precedent (used in the Ottoman Period as well) was situated somewhat to the west, probably under present day Hunyadi János Street. In the same place, a large, 18th-century channel



4. kép: Török kori útfelület részlete

Fig. 4: Detail of an Ottoman period road pavement

színűleg a mai Hunyadi János út alatt futhatott. Ugyanezen a helyen bontottunk ki egy, a 18. században épített nagyméretű csatornát. A téglával falazott, kőlapokkal borított csatornában ma is folyik a Várhegyről a rétegvíz.

A Csónak utca 13–15. számú házak előtti szakaszon egy négyzetes alakú, fabélelésű verem került elő, betöltésében gazdag török kori leletanyaggal (6. kép). A vermek fabélelése általában akkor marad fenn, ha a föld alatt folyamatosan talajvízzel érintkezik, mint jelen esetben is (BENDA 2012). A Hunyadi János út átvágása régészeti szempontból negatívnak bizonyult, mivel a márgás altalaj közvetlenül az aszfalt alatt húzódott.

A Donáti utca 2–4. számú házak előtt több helyen a márgás altalaj és a mészkő-szikla bukkant elő. Foltokban középkori és újkori útréteg is kibontható volt, bár a bolygatások miatt csak kisebb részletek maradtak meg. A zárószakaszban egy, az altalajba ásott, nagyméretű, késő középkori pince keskeny „születét” tártunk fel. A pince betöltésébe szintén a középkorban szemétdödröt ástak. Mivel a pince a mai utca „alatt” található, ezért valószínűsíthető, hogy a Donáti utca vonala sem teljesen felel meg a középkori nyomvonalnak. Mivel a pince kőfalazatára utaló nyom nem került elő, ezért valószínűsíthető, hogy fagerendázattal erősítették meg egykor az altalajba mélyített tömbjét. A távhővezetéknek közvetlenül a házba való bekötés előtti részén egy újkori fal csonkját bontottuk ki.

Összefoglalásként elmondható, hogy a középkori városi topográfiai ismereteinknek megfelelően azokat a régészeti objektumokat találtuk meg és tártuk fel, amelyek várhatóak voltak. Sajnálatos, hogy a kiemelkedőbb épületeknek (Szent János



5. kép: Késő középkori útfelület részlete  
Fig. 5: Late Mediaeval road pavement

was also unearthed. Confined groundwater still runs down from the Castle Hill in the channel, constructed of brick and covered by stone slabs.

In the section situated in front of houses 13 to 15 Csónak Street, a square pit with wooden lining was uncovered. The fill of the pit was rich in Ottoman finds (Fig. 6). In general, the wooden lining of pits survive if in the earth it was in was continuously kept wet by groundwater as in this case (BENDA 2012). Results of the cross-cutting of Hunyadi János Street were negative from the archaeological point of view as marly subsoil was situated right beneath the asphalt layer.

In front of the houses 2 to 4 Donáti Street, the marly subsoil and limestone rock appeared in more places. Details of medieval and modern-age road layer also

6. kép: Török kori  
fabélelésű verem  
Fig. 6: Ottoman  
period wooden lined  
pit



kapu, Dísz tér 1., városfal, középkori útszakaszok) a nyomvonal mérete miatt csak kis részletét volt lehetőségünk megkutatni. Öröndetes tény azonban, hogy a város évszázadok során elpusztított vagy elbontásra került emlékeinek – ezek felmérése és dokumentálása révén – egyre teljesebb képe rajzolódik ki előttünk.

*Benda Judit – B. Nyékhelyi Dorottya –  
Tóth Anikó*

#### *Irodalom/References:*

- BENDA 2004 – Benda J.: Budapest, I. Toldy Ferenc utca 9. Régészeti kutatások Magyarországon 2003 (2004) 176–177.  
BENDA 2006 – Benda J.: Budapest, I. Batthyány utca 56. Régészeti kutatások Magyarországon 2005 (2006) 190.  
BENDA 2012 – Benda J.: Budapest, I. Szabó Ilonka utca 9. Régészeti kutatások Magyarországon 2011 (megjelenés alatt).  
BERTALANNÉ–GYÜRKY 1964 – Bertalan Vilmosné – H. Gyürky K.: Középkori

came to light, though only small parts have survived due to the disturbances. In the closing section, we unearthed a narrow segment of a large late medieval cellar cut into the subsoil. A refuse pit had already been dug into the fill of the cellar in the Middle Ages. As the cellar was situated beneath the present road, it appears that the path of the Donáti Street does not correspond to the medieval one. As no traces of stone cellar walls were found, the square cut into the subsoil must have been reinforced once by a wooden beam structure. Right next to the point where the remote heating pipe reached the house, the remains of an early modern wall was unearthed.

In summary, the archaeological features identified and brought to light corresponded to our expectations based what was known previously about the topography of the medieval town. Unfortunately the extension of the trench did not allow us to research more than a small detail of the most significant constructions (Saint John's Gate, No. 1 Dísz Square, town wall,

útrendszer kutatása a budai Várnegyed területén (Erforschung des mittelalterlichen Strassensystems im Bereich des Burgviertels von Buda). *BudRég* 21 (1964) 345–364.

FELD–GYURICZA–HANNY–PÖLÖS–VÉGH 1992 – Feld I. – Gyuricza A. – Hanny E. – Pölös A. – Végh A.: 17. Szent György tér. *BudRég* 29 (1992) 242–244.

HANNY–REMÉNYI 2003 – H. Hanny E. – Reményi L.: A budai Várhegy bronzkori településtörténete (The History of the Castle Hill Settlements from the Bronze Age in Buda). *BudRég* 37 (2003) 237–276.

MAGYAR 2002 – Magyar K.: Török kori erődítések a budai vár déli részén. *Opuscula Hungarica* 3 (2002) 59–70.

SIKLÓSSY 1931 – Siklóssy L.: Hogyan épült Budapest? (1870-1930) A Fővárosi Közmunkák Tanácsa története. Budapest 1931.

TÓTH 2003 – Tóth A.: Régészeti kutatások a Budapest, I. kerület Csónak utca 1-3. sz. telkek területén. Régészeti kutatások Magyarországon 2001 (2003) 99–110.

VÉGH 2006 – Végh A.: Buda város középkori helyrajza 1. *Monumenta Historica Budapestinensia* 15, Budapest 2006.

medieval roads). It is a positive result, however, that by surveying and documenting the remains, an increasingly complete picture of the monuments in the town that were destroyed or pulled down during the centuries is beginning to form.

*Judit Benda – Dorottya B. Nyékhelyi  
– Anikó Tóth*